

КЫРГЫЗ
БИЛИМ БЕРҮҮ
АКАДЕМИЯСЫНЫН
КАБАРЛАРЫ

ИЗВЕСТИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ
АКАДЕМИИ
ОБРАЗОВАНИЯ

ISSN 1026-9045

2004 – жылы
негизделген

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ
АКАДЕМИЯСЫНЫН

КАБАРЛАРЫ

ИЗВЕСТИЯ

КЫРГЫЗСКОЙ АКАДЕМИИ
ОБРАЗОВАНИЯ

№ 4 (32)

ISSN 1026-9045

Бишкек – 2014

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Башкы редактор

Мамытов А.М. педагогика илимдеринин доктору, профессор

Башкы редактордун орун басары

Байгазиев С. О. филология илимдеринин доктору, профессор

Жооптуу катчы

Жунусбаев С.Т.

Редактор

Мурзалиева З.К. педагогика илимдеринин кандидаты

Редколлегия:

Бекбоев И.Б.	УИАнын мүчө-корреспонденти, педагогика илимдеринин доктору, профессор
Добаев К.Д.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Рысбаев С.К.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Бабаев Д.Б.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Син Е.Е.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Субанова М.С.	педагогика илимдеринин доктору, профессор
Усенко Л.В.	педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Иманкулов М.К.	педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Жакышева Б.Ш.	педагогика илимдеринин кандидаты
Абдухамидова Б.А.	педагогика илимдеринин кандидаты
Тагаева Г.С.	педагогика илимдеринин кандидаты
Ибирайым кызы А.	педагогика илимдеринин кандидаты

Кайдиева Н.К., Жакышова Б.Ш.,
Формирование и стимулирование развития профессиональной
компетентности педагога 56

Сакимбаев Элимбай Раисович
Подготовка доктора PhD в Кыргызстане, проблемы и пути решения 59

Иманкулов М.К.,
Кыргызстан тарыхы боюнча окуу китептерде коомдун көп улуттуу,
полимаданияттуу мүнөзүнүн чагылдырылышы 61

МАМЛЕКЕТТИК ТИЛ

Абдухамидова Б.А.
Окуучунун адабий билимин жана кеп маданиятын өстүрүү
максатында жазуу иштерин жүргүзүүнүн жолдору 62

Сакиева С.С., Тажибаева Ж.
Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы жаш муундарга
адамгерчиликти калыптандыруу проблемалары 63

Сакиева С.С., Тажибаева Ж.
Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды
калыптандыруучу идеялардын чагылдырылышы 64

Карагозуева Г.Ж.
Кыргыз фольклорундагы адеп маданиятына тарбиялоо 65

Шамканова Г.Ж.
Балдардын ой жүгүртүүсүн жана кебин өнүктүрүү процессиндеги зээндүүлүк жана окутуу

Сокушева Ж.А.
КӨРКӨМ ЧЫГАРМАЛАРДЫ ПРЕДМЕТ АРАЛЫК
БАЙЛАНЫШТА ОКУТУУ ПРОБЛЕМАСЫНЫН ИЗИЛДЕНИШИ 66

Сулайманкулова М.Б.
Акындар поэзиясындагы «Айтыш» жанрынын
драматургиялык табияты 67

Дөөлөтбакова Р.Ж.
Майдан темасындагы поэмаларды окутуу 68

Акматов Б.М.
Эки баскычтуу билим берүү системасы жана кыргыз адабияты
боюнча предметтерди компетенттүүлүккө негиздөөнүн
теориялык жана практикалык зарылдыктары 69

Балдардын ой жүгүртүүсүн жана кебин өнүктүрүү процессиндеги зээндүүлүк жана окутуу

Түйүндүү түшүнүктөр: таанып-билүү процесси, интеллектуалдык өнүгүү, максаттуулук, логикалык чектелүү, психикалык жөндөмдүүлүк, биологиялык касиеттер, логикалык ой жүгүртүү, эс тутуу.

Заманбап коомдун өнүгүшү өсүп келе жаткан муундардан индивиддин ишмердүүлүгүн жигердүү, таанып-билүү процесси катары мүнөздөгөн жөндөмдүүлүктөрдү талап кылат.

Кыймыл-аракеттин жигердүүлүгү жана ден соолук, интеллектуалдык өнүгүү, чыгармачыл потенциал жана максаттуулук – булар азыркы адамга керектүү сапаттар. Буга байланыштуу мектепке билим алууга даярдык проблемасы өзгөчө мааниге ээ болот.

Эреже катарында механикалык түрдө эмес, аң-сезимдүү өздөштүрүү үчүн билимдердин көлөмү жылдан жылга өсүүдө. Балдардын ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүдө инерттүүлүк, чыгармачылык пассивдүүлүк, логикалык чектелүү өңдүү проблемалар жаралды. өсүп келе жаткан муунга билим жана тарбия берүүдө билимдерди калыптандыруу эмес, чыгармачыл потенциалды, чоң маалымат агымына багыт ала билүү билгичтигин, ой жүгүртүүнү калыптандыруу иши маанилүү багыт болуп саналат. Табигый суроо туулат? Акыл-эстин өнүгүшү тууралуу борбордук маселени аныктоо А.Н.Леонтьев келген жыйынтыктарда турабы?

Ал адамга биологиялык жактан мурас катары берилген касиеттер анын психикалык жөндөмдүүлүктөрүн аныктабайт деген жыйынтыктарга келет. «Адамдын жөндөмдүүлүгү анын мээсинде виртуалдуу жайгашпайт. Мээ спецификалуу адамдык сапаттарды эмес, өзүнө бул сапаттарды калыптандыруучу жөндөмдүүлүктү виртуалдуу камтыйт. Адамдагы биологиялык жактан тукум куучулук аркылуу берилген касиеттер анын психикалык функцияларын жана

жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруунун бир гана шарты болуп саналат, бул шарт, албетте, маанилүү роль ойнойт. Ошентип бул системалар биологиялык касиеттер менен аныкталбаса дагы, ага көз каранды [1].

Баланын өнүгүү процессин алдын ала болжолдойт деген талаш «конвергенция» теориясына алып келди. Психикалык өнүгүү бул тубаса сапаттардын жөнөкөй көрүнүшү эмес жана тышкы таасирлерди жөн гана кабылдоо да эмес. Бул ички шыктын жашоонун тышкы шарты менен конвергенцияланышынын жыйынтыгы. Конвергенция теориясы психикалык өнүгүү процессин тукум куучулук жол менен берилүүчү икс-элементтеринин жана чөйрөнүн игрек-элементтеринин таасиринде куралган процесс катары карайт [1].

В.Штерн баланын психикалык өнүгүү процессине таасир этүүчү эки фактордун катышы тууралуу проблеманын артында ар кандай өнүгүүнүн тукум куучулук факторуна артыкчылык берүү көбүрөөк жашырылгандыгын жазган. Ал түгүл изилдөөчүлөр тукум куучулук факторго караганда тышкы чөйрөнүн таасирин баса көрсөткөн учурда да, өнүгүүгө биологизатордук мамилени, эгер тиричилик жүргүзүү чөйрөсү жана өнүгүүнүн бүткүл процесси жашоо шартка ыңгайлашуунун адаптацияланыш процесси катары түшүндүрүлсө, жеңе албайт [5].

Баланын өнүгүүсүн эмне аныктайт, эки фактордун кайсынысы чечүүчү мааниге ээ экендиги жөнүндөгү талаш азыркыга чейин түгүл элек. Англиялык психолог Майерс жаш, интеллект чөйрөнүн шарты менен индикттары 80%

Шамжанова Г.Ж
КМЮАнын окутуучусу

ы түзөрүн айткан.

Джоан Бриман (1995) баланын акыл-эс жакан өнүгүшүнүн коэффициентин (АӨК) үй-бүлө тартынан, же курчап турган чөйрөдөн канчалык көз каранды экенин так аныктоо кыйын кендигин жазат. «Ортодон жогору деңгээлдеги жөндөмдүүлүктөргө ээ болгон балдарды изилдөө лардын АӨКкө таасир этүүчү алардын жашоосунун эки негизги тарабы, АӨК – баланын үй тарты жана билим менен камсыз болушу экенин өрсөтү.

Бирок азыркы учурдагы билим берүү системасы формалдуу – логикалык ой жүгүртүүгө, бир гана мааниси бар контекстти түзүү жолуна э болууга багытталган. Бирок тарбиялоо процессинде логикалык-белгилик ой жүгүртүүнүн стөмдүк кылышына жетишүү үчүн канчалык өтө акет жумшалса, кийин анын чектелгендигин жеңүү үчүн ошончолук аракет зарыл болот. П.Павлов ой жүгүртүү тиби жакырланган тип, уя табияттан кыйган өтүп, искусство берген ерселерди гана сезүү менен чектелген адамдарын сезе билүүсүнүн алсыздыгынын натыйжасы эп белгилеген[4], балдарга тарбия берүүнү жана кутууну уюштурууга коюлган жогорку талаптар аны изденүүлөрдү, ушул талаптарга ылайык күтүү методдорун колдонууга багытталган атыяжалуу психологиялык-педагогикалык кмаларды интенсификациялайт. өнүгүү процессинин көп кырдуулугу жана балада инсандык шпаттардын калыптанышы окумуштуулардын эттөгөн эмгектеринде орун алган. Балдардын ектепке чейинки өнүгүшүнө жана тарбиясына ар көңүл бурулат.

Баланын жашоо образынын, ой жүгүртүү, иби боо, эс тутум жана аң-сезиминин өзгөчө ормалары боюнча жөндөмдүүлүгүнүн калыпнуусу өтө кичине кезинде эле башталат.

Бала мектепке чейинки куракта эле билим алаштайт. Болочок ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнүн йдубалы бала чакта курулат, бирок ушул эле мезиде окууга болгон мамиледеги стереотиптүүлүк йкалат.

Мектепке чейинки куракта билим алуунун үнөзү интеллектуалисттик мамилеге негизлет. Окууга, жазууга жана математикага эрте ирөнүү мектепке окууга даярдыктын деңгээлин ыктай албайт. Деңгээл бул билгичтиктер кайсы нгээлге кире тургандыгы менен аныкталат. Баанан мурун кыймыл-аракеттин эркин болушуна нүл буруу керек. Бул кыскартылган, кайтарымср, башка иш-аракеттери менен бүтүн системага ординацияланган ички иш-аракет.

Ой жүгүртүү – психикалык чагылдыруунун көбүрөөк жалпыланган жана шартталган формасы, ал таанылган объектилер менен байланыш жана мамиле түзөт, өз калыптанышында эки стадияны: түшүнүккө чейинки жана түшүнүк стадиясын басып өтөт [2].

Кошумча ой жүгүртүүсү чоңдорго караганда башкача түзүлүштө болгон балдардын т.ж.б. конкреттүү предмет жөнүндөгү түшүнүгү бирдиктүү болгон ой жүгүртүүнүн баштапкы стадиясы. Нормага ылайык өнүгүүдө компоненттери конкреттүү образдан болгон түшүнүккө чейинки ой жүгүртүү түшүнүктүү (абстракттуу) ой жүгүртүүгө алмашылат, анын компоненттери түшүнүктүү болот жана формалдуу операциялар колдонулат. Түшүнүккө чейинки ой жүгүртүүнүн борбордук өзгөчөлүгү эгоцентризм болуп саналат.

А.В.Запорожец: «Мектепке чейинки куракта да, мунун биз балада анын түшүнүктөрүнүн ортосундагы белгилүү бир байланышты байкай алабыз, бул байланыш эффективдүү, эмоционалдуу түрдө гана эмес. Бул байланыш бала байкаган кубулуштардын чагылышы болуп саналат. Чынында, бала өз түшүнүгүнүн тардыгына байланыштуу көз алдында турган чындыкты гана чагылдырат. Предметтердин иретин, ушул нугунда алардын пайда болуш тартиби баланын түшүнүгүнө байланыштуу чечүүчү мааниге ээ. Бул байланыш өтө баёо формада көрүнөт[3].

Бала ар бир белгини өз алдынча көрөт, чоңдордун түшүнүгүнүн негизинде элементтердин иерархиясын синтездөө турат

Балдардын ой жүгүртүү процесси жөнүндөгү маселе теориялык гана эмес, практикалык жактан да чоң кызыгууну туудурат.

Психикалык кызматтын аткарылышына жоопкерчиликтүү мээ түзүлүшүнүн – дифференцияланган тутумдар, бири-бири менен байланыштуу түрдүү системаларга бириктирилген, алар мээнин кыртышындагы жана кыртыш алдындагы деңгээлдерин бириктирет[2].

Мээ психикалык процесстердин субс-шарты катары системалык принципте: проекциялык, ассоциативдүү, үзгүлтүксүз ж. б. уюшулган.

Мээ түзүлүшүнүн айрым структураларына анын психикалык функциясын бирдиктүү – бүтүн нерсе катары эмес, анын айрым звенолорун, параметрлерин кароо керек, алардын турмушка ашуусу ылайыктуу физикалык процесстердин жардамы менен жүрөт.

Жалпы жана айрым физиологиялык процесстер (тиешелүү нейрондордун ишинин мыйзамченемдүүлүктөрү) психикалык функци-

ялардын түрдүү жагдайлары үчүн жана мээнин айрым жабыр тарткан бөлүктөрүнө «жоопкерчиликтүү». Так ошолор жогорку психикалык функциялардын конкреттүү мээ механизмдери болуп саналат.

Мээ психикалык кызматтарды ишке ашырууда жогору дифференцияланган компоненттерден туруучу, системалык принципте уюшулган татаал бир, бүтүн нерсе, анда мээнин түрдүү структуралары жана ага мүнөздүү спецификалуу физиологиялык процесстер функциялардын түрдүү звенолору (аспекттери) үчүн «жооп берет»

Эс тугуунун, түшүнүүнүн жана башка жогорку формалары дароо эле даяр түрдө пайда болбойт. Алар белгилүү учурда жогору жактан түшө калбайт, алар курчап турган чөйрөнүн кубулуштарынын призмасында чагылуу, бири-бири менен карым катышта болуу менен калыптаныуунун узак жолун басып өтүп, инсандын өнүгүшү жана калыптанышынын жаңы этабына чыгат.

Эркин көңүл буруу да ушундай эле. Анын өнүгүшү чоңдор баланын көңүлүн буруу үчүн колдонгон биринчи шилтеме ымдап-жаңдоодон жана бала башкалардын көңүлүн башкара баштаган ымдап-жаңдоодон башталат. Кийин бала башкалардын көңүлүн буруу үчүн бул каражаттардын бүгүндөй бир системасынын көбүрөөк өнүккөн формасына ээ болот. Каражаттардын мындай системасы түшүнүлгөн кеп болуп саналат. Кепке ээ болуу менен бала предметтерге гана көңүлүн токтотпостон, сөздөргө, фразаларга көңүлүн бурат

Кептин өнүгүшү ээн эркин көңүл буруунун элементинин пайда болушуна алып келет. Кеп психологдор тарабынан ассоциативдүү процессинин, нервдик-психикалык процесстерди социогендик бүткөн түргө келтирүүнүн натыйжасы катары аныкталган.

В.П. Вахмеров кепти сыпаттоодо кеп тыбыштарды жана ал түгүл сөздү айтуу эле эмес экенин көрсөткөн. Адамдык аң-сезимдүү кеп – бул система, бардык жакын билгичтиктерди бир байланышкан нерсеге бириктирүү алардан сөздөрдү, ар бир тыбышты жана башканын сөзүн кулагында кармап калуу билгичтиги, сөздү эске тутуу моторикалык жана угуп кабыл алуу катары, башкалар айтканды түшүнүү, бала өзү айтканды түшүнүү.

Г.И. Розенгарт-Пулко кабылдоону өнүктүрүү кеп бөтөнчө мааниге ээ экенин көрсөттү. Анын кабылдоосу өтө татаал принциптер боюнча уюштурулган. Жаңы түзүлүштүн булагы баланын чондордун мамилесине – кызматташуусу тыгыз байланышкан.

Так ошол нерсе жалпылоонун жаңы жона, кепке ээ болууга түртөт. Кепке ээ болуу сезимдин түзүлүшүнүн кайра курулушуна ал келет

Көңүл буруу да кабылдоонун призмасы артуу өтөт. Ой жүгүртүү – кырдаалды, кабылдануу талааны көрсөтмөлүү-практикалык кайра куруу билдирет, жалпылоодо ой жүгүртүү өзгөчү күчтүү өнүгөт, сөзү жок кабылдоо акырындап менен кабылдоого алмашат.

Ошентип ой жүгүртүүнүн сапаты көңүл буруу кабылдоо, аң-сезим өңдүү сапаттардын психикалык өнүгүү деңгээлинде кептин калыптанышына жана өнүгүшү менен байланышкап.

Кеп – бул татаал функция, анын өнүгүү көптөгөн моменттерге көз каранды. Бул үчүн кептик аппарат перифериялык борбордук бөлүк (мээ) так иштеши керек.

АДАБИЯТТАР:

1. Абдрасулова, Т.Д. Нормативная диагностика психологических предпосылок готовности учения в школе у детей 4-5 лет. Вопросы психологии. [Текст] / Т.Д. Абдрасулова. – М., 1997 – С.23-34.

2. Выготский, Л.С. Мышление и речи. Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М.: РСФСР 1956. – Т.4. – 480 с.

3. Запорожец, А.В. Избранные психологические труды [Текст]: в 2-х т. Т.1: Психологическое развитие ребенка. / А.В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – 360 с.

4. Павлов, И.П. Полное пособие трудов. [Текст] / И.П. Павлов. – М.-Л.: АН СССР 1949. – Т.3.

5. Штерн, В. Психология раннего детства шестилетнего возраста [Текст]: 2-ое изд. Штерн, В. М.: Педагогика, 1922.

Пикир: Токтомурзаев А. п. и. к.

